

Stockholm den 14 september 2022

R-2022/1035

Till Justitiedepartementet

Ju2022/01563

Sveriges advokatsamfund har genom remiss den 19 maj 2022 beretts tillfälle att avge yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda hemliga tvångsmedel (SOU 2022:19).

Sammanfattning

Sveriges advokatsamfund avstyrker förslaget att utvidga användningen av hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig dataavläsning i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brott (föreslagna ändringar i 27 kap. 20 § tredje stycket rättegångsbalken och 5 a § lagen om hemlig dataavläsning) och förslaget om att hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning kan riktas mot den skäligen misstänkte i stället för en viss plats (föreslagna ändringar i 27 kap. 20 b § tredje stycket resp. 20 f § rättegångsbalken). De föreslagna utökade möjligheterna att använda hemliga tvångsmedel anses inte stå i proportion till den mycket stora inskränkningen av den personliga integriteten som förslagen innebär.

Advokatsamfundet har i övrigt ingen erinran mot förslagen i betänkandet.

Synpunkter

Inledande synpunkter

Sveriges advokatsamfund delar utredningens utgångspunkt att det är av stor betydelse att de brottsutredande myndigheterna får tillgång till de verktyg som behövs för att

klara upp allvarlig brottslighet som är svårutredd på grund av att den begås inom kriminella gäng eller i cybermiljö. Utvecklingen av såväl brottsligheten som tekniken kräver en översyn av den brottsutredande myndighetens arbetsmetoder, vilket inkluderar användningen av hemliga tvångsmedel och hur dessa på ett effektivt sätt kan anpassas till de brottsutredande myndigheternas behov.

Samtidigt måste det beaktas att användningen av hemliga tvångsmedel utgör mer eller mindre allvarliga intrång i den personliga integriteten. Förutom uppgifter av relevans för brottet får myndigheterna även tillgång till större eller mindre mängder information om den berördes privata förhållanden. Detta medför att det måste föreligga godtagbara skäl för att använda hemliga tvångsmedel mot en enskild individ och de skälen måste överväga det men som integritetsintrånget innebär.

I detta sammanhang bör även den grundläggande straffprocessuella rättsprincipen, oskyldighetspresumtionen, framhållas. Enligt oskyldighetspresumtionen ska varje individ betraktas som oskyldig till dess motsatsen har bevisats i domstol. Hemliga tvångsmedel under förundersökningen innebär därmed att det används mot individer som i lagens mening är att betrakta som oskyldiga. Det ligger i rättssäkerhetens och den demokratiska rättsstatens intresse att i så stor utsträckning som möjligt begränsa att oskyldiga individer blir föremål för hemliga straffprocessuella tvångsmedel.

Förslagen innebär även att andra grundläggande fri- och rättigheter rörande rättssäkerhet, privatliv, yttrandefrihet och föreningsfrihet kan komma att äventyras. Skulle förslagen i nu aktuella delar genomföras, ställer detta därför särskilda krav på Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens arbete att värna rättssäkerheten och skyddet för den personliga integriteten i förhållande till den brottsbekämpande verksamheten.

Förslaget om att använda hemliga tvångsmedel i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet (kapitel 9 och 14.5.1)

Den föreslagna regleringen återfinns i 27 kap. 20 § tredje stycket rättegångsbalken och 5 a § lagen om hemlig dataavläsning.

Sammanfattningsvis föreslås att hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation ska kunna användas i syfte att också utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet. Åtgärden ska riktas mot telefonnummer eller annan adress eller en viss elektronisk

kommunikationsutrustning som kan knytas till den som kan misstänkas ha begått eller annars medverkat till brottet. Åtgärden ska även kunna riktas mot telefonnummer eller annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som den som kan misstänkas ha begått eller annars medverkat till brottet kan knytas till.

För hemlig dataavläsning gäller motsvarande förutsättningar med avseende på kommunikationsavlyssningsuppgifter som inhämtas från ett avläsningsbart informationssystem.

Personkretsen innefattar, i första hand, den som skäligen misstänks ha begått gärningen och annan som skäligen kan misstänkas ha medverkat till den. Med medverkan torde avses anstiftare och medhjälpare enligt 23 kap. 4 § brottsbalken.

Därtill kommer alla de som den skäligen misstänkte, eller annars den som medverkat till gärningen, kan ha haft kontakt med eller kommer att kontakta.

Att det kan röra sig om ett stort antal individer är uppenbart. Om det finns skäl att anta att den som skäligen kan misstänkas för brottet eller annars medverkat till det, står att finna i en viss krets av personer, kan hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation eller hemlig dataavläsning användas mot individer som ingår i den kretsen. Exempelvis om man tänker sig att det sker ett mord på ett diskotek en lördagskväll. Rimligtvis kan man förvänta sig att återfinna den som skäligen kan misstänkas för mordet bland de gäster som befinner sig på diskoteket vid den aktuella tidpunkten.

Lägger man sedan till den andra kategorin individer, det vill säga de som inte ingår i kretsen av de som kan misstänkas ha begått eller annars medverkat till brottet, utan där det finns synnerlig anledning att anta att de har haft kontakt (eller kommer att ha kontakt) med någon i den första kretsen, blir den sammanlagda personkretsen som kan bli föremål för hemliga tvångsmedel i det närmaste oöverskådlig.

Även om man tänker sig en mera begränsad krets av individer, som man vill övervaka i syfte att utreda om någon kan misstänkas för brottet eller annars medverkat till det, så räcker det med att hänvisa till familjemedlemmar för att antalet individer som kan bli föremål för hemliga tvångsmedel blir betänkligt stort.

Enligt Advokatsamfundet innebär förslaget att helt frikoppla användningen av hemliga tvångsmedel från brottsmisstanken ett paradigmskifte inom straffprocessrätten. Det

kan inte anses uppfylla kraven på behov, nödvändighet och proportionalitet. Konsekvenserna av förslaget är att tillämpningen av reglerna om hemliga tvångsmedel blir oförutsägbar och godtycklig när det kommer till frågan om mot vilka individer åtgärden kan användas.

Utredningen konstaterar i sin utvärdering att förslaget innebär ”vissa ökade integritetsrisker”. Mot bakgrund av att de åtgärderna föreslås rikta sig mot individer som inte ens kan misstänkas ha begått något brott, anser Advokatsamfundet att detta konstaterande är en kraftig underdrift.

Åtgärderna tar per definition sikte på personer som är att anse som oskyldiga och inte ens kan misstänkas för något brott. De föreslagna åtgärderna medför avsevärda risker för att ett stort antal individer, som senare visar sig inte ha något med brottet att göra, blir föremål för hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig dataavläsning. Eftersom dessa individer inte ens kan misstänkas för något brott, är det svårt att förstå varför de ska behöva tåla ett sådant integritetsintrång.

Det kan även noteras att förutsättningen för att använda hemlig avlyssning av elektronisk kommunikationsutrustning och hemlig dataavläsning i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet eller annars medverkat till det föreslås vara att åtgärden är ”av synnerlig vikt för utredningen”. Det förefaller emellertid som om förslaget innebär att det föreligger ”synnerlig vikt” så snart det under en förundersökning konstaterats att det inte varit möjligt att på annat sätt fastställa vem som skäligen kan misstänkas för brottet eller annars medverkat till det.

Även om det i en sådan situation kan finnas ett behov av att få tillgång till information om individer i syfte att utreda om de skäligen kan misstänkas för brottet, är det inte proportionerligt att rikta så pass ingripande åtgärder mot en krets av individer, som inte kan knytas till brottet. Riskerna är överhängande för att individer som inte har något med brottet att göra blir föremål för ett allvarligt intrång i den personliga integriteten. Till detta kommer att tillämpningen av de föreslagna åtgärderna är oförutsägbar och godtycklig när det gäller vilka individer som kan bli föremål för dem.

Hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning avseende den skäligen misstänkte i stället för en viss plats (kapitel 10 och 14.5.1)

Förslaget om att hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning ska avse den skäligen misstänkte i stället för en viss plats, återfinns i 27 kap. 20 b § tredje stycket resp. 20 f § rättegångsbalken.

Inledningsvis konstateras att utredningen som skäl för sitt förslag anför bland annat att den höga riskmedvetenheten bland kriminella medfört att de idag avstår från att kommunicera via kommunikationstjänster och i stället bestämmer fysiska möten på platser som de brottsutredande myndigheterna inte har kännedom om i förväg. Att åtgärden avser den skäligen misstänkte, och inte en viss plats, möjliggör då att med kort varsel anordna hemlig kameraövervakning eller hemlig rumsavlyssning när mötesplatsen blir känd.

Vidare har utredningen framhållit att det i domstolspraxis förekommer att domstolar beviljar tillstånd till hemlig rumsavlyssning i fall t.ex. där platsen anges som ”på allmän plats och i skog och mark i en viss angiven stad” och ”i anslutning till väg E6 mellan Skåne och Stockholm samt på annan plats i Sverige där den misstänkte befinner sig och där detta kan bekräftas med fysisk spaning”. Det redovisas fler exempel där domstolar beviljat till exempel hemlig kameraövervakning där platsen omfattar tre kommuner. Enligt utredningen bekräftar dessa beslut att domstolarna i praktiken börjat frigöra sig från platskravet och inriktar åtgärden mot den misstänkte.

Inledningsvis vill Advokatsamfundet framhålla att det är bekymmersamt att domstolar tolkar kravet på viss plats på det sätt som redovisas i utredningens exempel, utan att frågan överprövats av högre instanser. Att likställa lagens krav på att en viss plats för åtgärden ska anges med ”annan plats i Sverige” eller omfatta tre kommuner framstår som minst sagt tveksamt.

Samtidigt visar exemplet på vad som är problemet med förslaget om att låta hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning avse en skäligen misstänkt i stället för en viss plats; nämligen att det inte går att förutsäga var åtgärden kommer att verkställas och därmed inte heller att bedöma om åtgärden är proportionerlig eller vilket intrång i den personliga integriteten som åtgärden medför.

Enligt förslaget ska åtgärden verkställas på så sätt att hemlig kameraövervakning kan riktas mot en plats där det kan antas att den misstänkte kommer att uppehålla sig, medan hemlig rumsavlyssning kan rikta sig mot en plats där det finns särskild anledning att anta att den misstänkte kommer att uppehålla sig. Eftersom det här är fråga om verkställighetsregler, innebär detta att det är de brottsutredande myndigheterna, inte domstolarna, som ska pröva om förutsättningarna för tvångsmedelsanvändningen är för handen.

Av utredningens förslag framgår att ett beslut om hemlig kameraövervakning eller hemlig rumsavlyssning avseende den skäligen misstänkte i stället för en viss plats ska förenas med villkor, för att tillgodose intresset av att enskildas personliga integritet inte kränks i onödan (se föreslagen ändring av 27 kap. 21 § sjätte stycket rättegångsbalken). Som exempel på sådana villkor anges att den skäligen misstänktes närvaro bekräftats genom fysisk spaning eller att avlyssningen endast avser samtal mellan den skäligen misstänkte och vissa specifikt angivna personer.

Advokatsamfundet konstaterar att förslaget innebär att frågor kring verkställigheten av ett tvångsmedelbeslut flyttas över från domstolarna till de brottsutredande myndigheterna. Kravet på villkor för beslutet möjliggör för domstolarna att utöva ett visst inflytande över hur beslutet verkställs, men samtidigt är det svårt att se hur villkoren ska prövas och utformas när det inte är känt var åtgärden ska verkställas. Risken för integritetsintrång är rimligtvis större om åtgärden verkställs på en offentlig plats än om den verkställs i en mer avskild lokal, som exempelvis ett källarförråd, och på motsvarande sätt skiljer sig behovet av villkor åt beroende på var åtgärden verkställs.

Enligt Advokatsamfundet kan därför kravet på villkor för tillståndsbeslutet inte i tillräckligt hög grad garantera skyddet för den personliga integriteten vid så pass ingripande åtgärder som hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning när åtgärden inte avser en viss plats utan en viss person. Eftersom det inte är möjligt att förutse hur åtgärden kommer att verkställas, saknas förutsättningarna för att bedöma vilka villkor som krävs för att skydda till exempel en tredje mans intressen.

SVERIGES ADVOKATSAMFUND

Mia Edwall Insulander